

KOVÁTS ZOLTÁN

Nagy szakértők nagy tévedései

A NÉPESEDÉSI PROGNÓZISOKRÓL

Három legtekintélyesebb napilapunkban (Népszabadság, 1988. november 17., Magyar Nemzet, 1988. november 19. és Magyar Hírlap, 1988. december 14.) a Központi Statisztikai Hivatal illetékesei súlyosan elmarasztalják a Magyar Demokrata Fórumot. Idézünk Monigl Istvánnak, a KSH Népeségtudományi Kutató Intézete igazgatójának hangadó nyilatkozatából: „...sajnálni lehet, hogy a Magyar Demokrata Fórum szegedi konferenciájának résztvevőit — tenni akarásuk és tiszteletre méltó felelősségvállalásuk elismerése mellett — megtévesztették, és így olyan megalapozatlan, tudományos mezbe öltöztetett 'álláspontot' fogadtak el a népesség várható alakulásáról, ami a közvéleményt is félrevezeti és ezzel károkat okoz.” (Népszabadság, 1988. november 17., 5. p.)

Előljáróban annyit, hogy a Népszabadság és a Magyar Nemzet cikkeire válaszoltam, de az eddig bevált monolitikus tájékoztatási rendszerünkől adódóan válaszaimat nem közölték. Kovács Dénes, a Népszabadság osztályvezetője még érdekesített arra, hogy másfél oldalas levélben megindokolta az elutasítás okát, „hosszú a válasz”, Monigl István „nagy szakértő”, „jót akar”, „elmondtam véleményemet a szegedi hallgatóság előtt”, most Monigl István mondja el véleményét egy nem akármilyen napilapban az országnak. Ez így megy már több mint 20 éve. Én valahol elmondom az „alternatív” véleményemet, mondjuk Martonvásáron, Szarvason, Gyulán, Nyíregyházán vagy a Tiszatájban és a Szegedi Egyetemen, időszaki kiadványokban, s a KSH tájékoztat — lehetőleg minden fontos napilapban. Eredmény: közvéleményünk szinte teljesen félretájékoztattott egy alapvető kérdésben, népesedési helyzetünk ügyében. Népesedési helyzetünkről, jövőnkről közvéleményünknek, a nagy tömegeknek még mindig nincs megfelelő tájékozottságuk. A mostani kampány teljes összhangban van az elmúlt 30 év gyakorlatával. Ebben a kérdésben is ocsúdni kellene! De hogyan? Még most is egy kézben vannak a vezető sajtóorgánumok! A Hazafias Népfront lapja még arra sem érdekesített, hogy válaszoljon.

E bevezető gondolatokból már közvetve kiderül, hogy a Szegeden elhangzottakért nem a Magyar Demokrata Fórum a felelős, hanem én, Kovács Zoltán, a kérdés ottani előadója. A Magyar Demokrata Fórum szegedi elnöksége csak lehetőséget adott egy „alternatív” népesedési előrejelzés kifejtésére. Egy jogállamban természetes, hogy nemcsak egy tudományos álláspont lehetséges, különösen nem egy prognózis esetében! Csak Magyarországon akad fenn a mindenható KSH: mer velük szemben valaki más nézetet

vallani! Ez szokatlan. hisz minden olyan rendben ment eddig! Nem volt el-
lenvélemény, vagy azt eddig mindig el lehetett fojtani. Úgy tűnik, hogy még
1988-ban is ez volt a helyzet.

Először is nézzük a tényeket! Ki is vezette eddig félre a pártot, a kor-
mányt és a közvéleményt?

Történeti demográfiai kutatásokkal több mint 30 éve foglalkozom. Csur-
gó, Hajdúnánás, Berettyóújfalu, Debrecen, Szeged és most Békéscsaba népe-
sedési viszonyainak elemzését végeztem el. Főiskolai szakdolgozóim segítsé-
gével még vagy 20 település múltbeli népesedési helyzetére nyertem betekin-
tést. Az elemzések egyik konklúziója, hogy a házasságon belüli termékenység
korlátozása Magyarországon igen korai időre, a XVIII. század utolsó évtize-
deire nyúlik vissza (ezt legjobban Andorka Rudolf bizonyította tanulmányai-
ban), és egyre jobban, következetesen terjed az országban. Ezt a történeti
tendenciát nem veszik figyelembe a KSH névtelen „demográfus szakértői”.

Az 1960-as évek végén személyes kihallgatást kértem az akkori főde-
mográfustól, Szabady Egontól. Megnyugtatót, dolgozzak csak történeti de-
mográfiai kérdéseken, még anyagi támogatást is biztosított ehhez. A téves
prognózisból elkészült egy újabb 1968-ban. Ezt megbíráltam a Tiszatáj 1972.
októberi számában. Bírálatomért, mint „politikai nyugtalanságot keltőt”, ren-
des állásomból hároméves szerződésre minősítettek vissza.

Eddig az 1957-es adatokra támaszkodó első prognózistól kezdve 11 bizo-
nyíthatóan téves prognózist produkáltak a KSH „demográfus szakértői”, az
utolsókat már Monigl István irányítása mellett. Az 1957-esben még úgy ítélték,
hogy 1975-re (Demográfia, 1958. 1. sz. 48. p.) 11,3 millióan leszünk. Ehe-
lyett csak 10,53 millióra emelkedett az ország lakossága! — Az 5. számú
prognózist az 1966-os adatokat figyelembe véve készítették. 1986-ra 10,84 mil-
liós népességről álmodtak, s csak 10,62 millióan lettünk. Azt ígérték, hogy
2001-re 11,32 millióan leszünk. Ez az előrejelzés is ábrándnak bizonyul.

Monigl István idézett beszélgetésében azt állítja, hogy 20—30 évnyi tá-
volságra megbízható előrejelzések készíthetők. Lehet, hogy ez így van, de eb-
ben a kutatóintézetben ilyet nem készítettek. Mindig egyirányúan tévedtek,
jobbat jósoltak és rosszabb lett. Ezért is kellett átlagosan kétévenként új és
új prognózisokat készíteni, hogy kullogni lehessen az események után. Gazdag
ez az ország, erre vannak milliók! — Az 1966-tól készített téves prognóziso-
kat szemlélteti táblázatunk.

„KSH szegedi prognózisai és a szegedi előrebecslés”

Bázisév	1980	1985	1990	2000	2010	2020
		előrebecsült		össznépesség		
		millióban				
1966	10,7	10,84	11,0	11,3		
1972	10,6	10,7	10,77	10,82		
1978	—	10,72	10,61	10,38	10,7	9,55
1981	—	10,63	10,42	10,22		
1986	—	—	10,52	10,43	10,37	10,26
Szeged						
1987	—	—	10,52	10,11	9,55	8,84

Szeged, 1989. január 9.

Az 1972-es adatokra építő előrebecslés 1990-ben 10 millió 770 ezer főnyi népességgel számol; már 1987 végén csak 10 millió 604 ezren voltunk. — 1978 a bázisév, amikor azt ígérik, hogy 1990-ben 10 millió 610 ezren leszünk, ugyanakkor már most kevesebben vagyunk! — Eddig még a legjobb az 1981-es adatokra építkező prognózis. Legvalószínűbbnek azt tartja, hogy 2000-ig 481 ezerrel leszünk kevesebben. (MTA Népeségtudományi Kutatóintézetének Közleményei, 36. sz. 19. p.; 49. sz. 26. p. és 55. sz. 18. p.)

A mi kutatócsoportunk más előrebecslési módszert alkalmazott. Ennek eredményeit ismertetve Szegeden azt állítottam, lehetséges, hogy 2000-ig 593 ezer lesz Magyarország összlakosságának a fogyása. A KSH prognózisától mindössze 112 ezer az eltérés, mégis milyen felháborodást váltott ki!

Már az előzőekben említettem, hogy eddig volt bizonyos következetesség a KSH prognózisaiban: jobbat jósoltak, rosszabb lett, majd követték az újabb prognózisok az eseményeket. A valós tendenciáknak megfelelően egyre sötétebb képet rajzoltak országunk népesedési jövőjéről.

1983 után Monigl István megváltoztatta „szilárd tudományos alapokon” nyugvó prognózisát. Az új tervhez milliós nagyságrendű támogatást kapott, s az 1986-os adatokat is felhasználva „mindennél tudományosabb” prognózist készített. Elképesztő a fordulat! Most már azt tartja legvalószínűbbnek, amit a Népszabadságban is megad, hogy 2001-ig csak 282 ezerrel csökken az ország népessége. Hogyan jutott ehhez az új eredményhez (Statistikai Szemle, 1987. aug. és szept.)? A Népeségtudományi Kutatóintézetben az előrebecslésekhez a nemzetközileg elismert ún. „component method”-ot alkalmazzák. Ez a módszer fölbecsül két alapvető tényezőt: hogyan fog alakulni a termékenység, amit a reprodukciós együtthatóval fejeznek ki; azonkívül felbecsüli a várható korszecifikus halandóságot. Itt nyílik alkalom ügyeskedésre: eddig így és így volt, most jönnek a népesedéspolitikai intézkedések, így és így fog alakulni. Ez azonban teljesen tudománytalan. Az alapvető mutatókat a történelmi tendenciák szerint kell meghatározni, nem szubjektíven, voluntarista módon. Eddigi eredmény: egyetlen prognózisuk sem vált be, mindig tévedtek. Tehették. Monopolhelyzetben voltak, a párt és a kormány bizalmát élvezték. Igyekeztek minél rózsaszínűbb prognózisokkal a bizalmat meghálálni.

Az alaphipotézisek hibáin kívül prognózisuk teljesüléséhez még további feltételezéseket iktattak be. Az 1981-re építő előrebecslésben még figyelembe vették kissé a történelmi tendenciát, most újra visszatértek a statikus szemlélethez. Eddig romlottak a születési arányok, de most már megállnak a hozandó népesedéspolitikai intézkedések miatt. Ilyen és ehhez hasonló hipotézisek miatt nem teljesült már tizenegy prognózisuk. Ez sem teljesülhet, mert már 1986, 1987 és 1988 is megmutatta, hogy a termékenység tovább csökken.

A kismérvű csökkenésnek, amit prognosztizáltak, további feltétele: „... az 1,95-ös termékenységi szint tartós elérése, a halandóság területén pedig — ugyancsak minimális, célként az évtizedenkénti 10—15%-os átlagos halandósági javulást kell kitzünie és megvalósítani a jövő század első harmadáig.” (843—844. p.) — A termékenység romlik. A halandóság romlása ugyan megállt az utóbbi két évben, de nem volt influenzajárvány! Való igaz, hogy lelassult a halandósági arányok romlásának folyamata, mert eltávoztak körünkől az 1890-es 1900-as évtized népes korosztályai. A korcsoportonkénti előrebecslés a „component method” alapján is világosan mutatja, hogy lassabban ugyan, de nőni fog az idősebb korosztályok létszáma. A mai fő-, mellékállásos, „hajtásos” világunkban nem valószínű, hogy a 30—40 és 50

évesek korszpecifikus halandósága csökkenni fog az elkövetkezendő évtizedekben. Nincs reális alapja annak a feltételezésnek, hogy évtizedenként 10–15%-kal fog csökkenni a halandóság. A hivatal efféle ábrándjainak kellene teljesülni, hogy Magyarország népességének fogyása 2000-ben csak a 282 ezret érje el.

Mit is mondtam a Magyar Demokrata Fórum 1988. október 1-jei nagygyűlésén? Előrebecslési módszerünk nem dolgozik hipotézisekkel. E módszer esetében nem kell megbecsülni a várható reprodukciós együtthatót és a várható korszpecifikus halandóságot. Számításunk alapjául az elmúlt 110 év születési arányainak alakulását vettük. Ezekből számoltunk *trendet*. Először is az várt tisztázásra, hogy lineáris, exponenciális, harmadfokú vagy logaritmikus függvénnyel írható le legjobban a trend. Grafikusan ábrázolva az elmúlt évek születési arányait, arra a megállapításra jutottunk, hogy legjobban az exponenciális függvény közelíti meg a termékenység alakulását. A függvény egyenlete $y = Ae^{Bx}$, ahol az x jelöli az évek számát: az A és B állandók úgy határozhatók meg a születési arányokból, hogy oly exponenciális függvényt illesztünk rá, melyben az eltérések négyzetösszege minimális; $e = 271$; $y = a$ a születési arányszámokat jelenti. 1977-ben készítettük el az első számításunkat. 1978. június 5-én előrebecslésünket elküldtem Huszár Istvánnak, a Tervhivatal akkori elnökének. Az előrebecslés — a halandósági tendenciákat figyelembe véve — megmutatta, hogy 1981-ben bekövetkezik Magyarország népességének tényleges fogyása. Azóta ezeket az előrebecsléseket különböző előadásokon kifejtettem. Megküldtem az MSZMP XIII. kongresszusát előkészítő bizottságnak egy hathatósabb népesedéspolitika kidolgozása érdekében, de bevált népesedési prognózisainkat nem vették figyelembe. Helyettük mindig az igen sok hipotézisen nyugvó KSH-projekciókat vették a tervezésnél alapul.

A halandósági viszonyok alakulásában 1961-től kezdve egyenes vonalú romlást tapasztalunk. 1961-ben az ezer lakosra jutó halálozás 9,6 volt, ez ma már 13,0 ezrelék fölé emelkedett. Időközben népesedési prognózisunk módszerében egy kis módosítást kellett végrehajtanunk. A halandósági viszonyok jövőbeli alakulását mindig lineáris függvénnyel határoztuk meg. Azonban azt kellett tapasztalunk, hogy a halandósági arányok romlása csökkent az elmúlt évtizedben. Először az elmúlt 17 év adatait tápláltuk be a számítógépbe, az derült ki, hogy 2000-re 750 ezer főnyi lesz a népesség fogyása. A szegedi tanácskozáson ismertetett prognózisunk már csak az elmúlt 11 év halandósági tendenciáját vette figyelembe, így kaptuk azt a végeredményt, hogy 2000-re 593 ezer főnyi fogyással számolhatunk. A mi prognózisunk esetében nincsenek különféle feltételezések, csak annyit mondtunk Szegeden, hogy ha az eddigi tendenciák érvényesülnek mind a születések, mind a halálozások alakulásában, akkor 593 ezer főnyi lesz a fogyás. Ez be is fog következni, ha nem cselekszünk, vagy alig teszünk valamit a gyermekeket nevelő családokért.

A KSH demográfus szakértői reménykednek különböző pozitív népesedéspolitikai intézkedésekben, hogy csak a 282 ezres fogyás következzen be. Már 20 éve kidolgoztak egy „komplex népesedéspolitikai programot”. 1984-ben is készültek bizonyos „konceptiók”. Helyes. De mi valósult meg belőlük?

Az elvek meghirdetése után kormányzatunk asztalára konkrét javaslatokat kellene letenniük a KSH demográfus szakértőinek, s ezekben pontosan jelöljék meg, hogyan is érhető el, hogy 2000-re csak 282 ezres legyen az ország népességének fogyása. A különböző országok népesedéspolitikáját, ezek

eredményeit ismerve a születési arányok alakulásában akkor látnék reményt arra, hogy a KSH projekciója teljesül, ha a személyi adórendszer megváltoztatásától kezdve a nagycsaládosok gyermekeit segítő lakásépítési program felújításával és más, valóban hatni tudó intézkedéssel segítenék egy mainál sokkal kedvezőbb népesedési tudat kialakítását.

A hozott népesedéspolitikai intézkedések hatását természetesen elemezni kellene. A további kedvezmények megadását addig kellene növelni, amíg a népesedési egyensúly helyre nem áll.

Történeti tapasztalataink alapján nyilvánvaló, hogy a népesedést nem szabad erőszakosan befolyásolni. Ez távlatilag ellenhatást vált ki (ld. Ratkó-korszak vagy Románia).

A mostani infláció még nehezebb helyzetbe hozta a gyermekeket nevelő családokat. Ahogy nem tiltakoztak a demográfus szakértők 1979-ben az első nagy áremelkedések idején, hogy ezeket az áremelkedéseket nem kompenzálta a gyermekenként adott 130 Ft segély; ahogy nem tiltakoztak azért, mert nem valósult meg az 1984-ben meghirdetett népesedési koncepció, ahogy nem tiltakoztak a személyi adórendszer bevezetése ellen sem, úgy valószínű, a mostani szociális romlás bekövetkeztekor is elmarad a tiltakozásuk. Pedig jól tudják, hogy a családi pótlékok 300 forintos emelése nem „ellentételezés”. Porhintésre is alig jó, tovább rombolja népesedési, gyermeknevelési lehetőségeinket, rontja demográfiai helyzetünket. Ha pedig rontja, hogy is teljesülhetne a KSH-nak sok kedvező feltételhez kötött prognózisa?

Miért is tiltakoznának? Van főállásuk, mellékállásuk, különböző helyekről kapott tiszteletdíjaik, különböző megbízásaik, a külföldi tanulmányi utak stb. Ahogy egy szegedi politikus mondotta: ők is luxusjachton menekülhetnek a süllyedő hajóról. E törekvésüket szolgálta 13. prognózisuk is.

És a hatalom miért hisz? Fekete Gyula találoan gondolta tovább Andersen meséjét: a király már nemcsak meztelen, hanem süket is. Nem hallja meg a valóság szavát. Udvaroncái siketítették meg? De ha süket, képtelen az uralkodásra. Meg kellene gyógyulnia.

Pedig süketítése eredményesen folyik tovább. Az újabb megtévesztéseinek kisebbjeiből, nagyaiból jókora gyűjteményem kerekedett ki: ha volna rá alkalom, közreadnám. De a sajtó nagy része még az udvaroncoké.

Már szinte a lehetetlent kísértjük, ha népünk elfogyását meg akarjuk akadályozni. Még a kincstári optimista „demográfus szakértők” sem merték megjósolni, mikorra áll meg a fogyás!

Ha pedig csak fogyunk, népünk korösszetétele romlik, öregszünk, egyszer csak eljön az idő, hogy a Süket és Meztelen Királyunk bejelenti: „Bocsánat, elvtársak, tévedtünk! A népességfogyás folyamatát már nem lehet visszafordítani...” — Hogy történhetett meg ez? — „Hittünk a „demográfus szakértők”-nek.”

Für Lajos történész mutatott rá a szegedi tanácskozáson, hogy népünk történetében most fordult elő másodszer népességünk tartós fogyása. A török hódoltság volt az első ilyen időszak, a jelen a második. A török kori népesedési meggyengülésünkkel veszítettük el függetlenségünket, nyertek teret a nemzetiségiek, következett be évszázadokkal később Trianon. A mostani fogyás következménye mindennél tragikusabb lehet.

Mégis kötelességünk remélni: ezért terjesztettük elő Szegeden népesedési előrejelzésünket. Még mindig szülehetnek talán olyan intézkedések, amelyek

megváltoztathatják a régóta érvényesülő negatív tendenciákat. Örülnénk, ha a jövedelmek népesedéspolitikai újraelosztásával elérné a magyarság, hogy ne nekünk legyen igazunk, hanem a Központi Statisztikai Hivatal projekciói váljanak valóra. Már az is biztatna: esetleg megmaradunk.

SZALAY FERENC RAJZA